

نقش شاخص‌های ژئوپلیتیکی در امنیت شهرهای مرزی (مورد مطالعه شهر گنبدکاووس)

امیر قیدی¹، علی‌اصغر اسماعیل پورروشن²

تاریخ دریافت: 1398/06/18
تاریخ پذیرش: 1398/11/01

از صفحه 1 تا 30

بزهنامه جغرافیای انتظامی
سال هفتم، شماره بیست و هشتم، زمستان 1398

چکیده

همواره در ادبیات جغرافیای سیاسی، امنیت مرزی، پیش‌زمینه امنیت داخلی کشور است و شهرهای مرزی نیز به‌عنوان مدخل ورودی هر کشور تحت تأثیر عوامل داخلی و خارجی اثرگذار بر امنیت این نواحی هستند. منطقه جغرافیای ترکمن‌صحرا همواره یکی از مهم‌ترین مناطق مرزی و به‌عنوان یکی از مناطق خاص ژئوپلیتیکی در سطح ملی مطرح بوده است که در سال‌های اخیر به دلیل مشکلات مرتبط با توسعه، قاچاق کالا، نابرابری امکانات و سطح خدمات، با چالش‌هایی مواجه است. شهر گنبدکاووس یکی از بزرگ‌ترین و پرجمعیت‌ترین شهرهای اقوام ترکمن را تشکیل می‌دهد و با توجه به تحولات این شهر به‌ویژه در زمینه‌های طبیعی، سیاسی، اقتصادی و حمایت‌های دشمنان جمهوری اسلامی ایران از اقوام ترکمن و وجود تهدیدهای فرامرزی، امروزه پرداختن به موضوع حاضر بیش‌ازپیش دارای ضرورت است. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و کاربردی به ارزیابی نقش شاخص‌های ژئوپلیتیکی در امنیت شهرهای مرزی (شهر گنبدکاووس) پرداخته است. جامعه آماری پژوهش حاضر از کلیه اساتید و کارشناسان حوزه‌های علوم سیاسی و جغرافیای سیاسی تعیین شده که حجم نمونه آن تعداد (35) نفر تخمین زده شده است. نتایج نشان داد که عوامل طبیعی بیش از عوامل اقتصادی و سیاسی، امنیت مرزهای شمال‌شرقی را تهدید می‌کند و همچنین میان عوامل ژئوپلیتیک و امنیت مرزی رابطه‌ای مستقیم وجود دارد؛ اما شدت این روابط در برخی از متغیرها متفاوت است.

کلیدواژه‌ها: امنیت، مرز، ژئوپلیتیک، اقوام ترکمن، گنبدکاووس.

1- دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم انسانی، واحد یادگار امام (ره) شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
2- استادیار جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم انسانی، واحد یادگار امام (ره) شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).
ahmaparisa@gmail.com

بیان مسئله

همواره در خصوص این موضوع که کدام عوامل جغرافیایی بیشترین نقش را در زندگی انسان داشته‌اند، میان اندیشمندان و جغرافیدانان بحث و تبادل نظر بوده است. گرچه نباید از تأثیر عوامل دیگر همچون موقعیت، وسعت، شکل کشور، منابع حیاتی و غیره غافل شد. از اوایل زندگی بشری، جستجوی امنیت همواره یکی از ضروریات جامعه بشری و نظام بین‌المللی در طول تاریخ بوده است. با پیدایش دولت‌های ملی، مفهوم منافع ملی و در زیر آن مفهوم «امنیت ملی» نیز رایج شد.

امنیت مرزی، پیش‌زمینه امنیت داخلی کشور است و امنیت مرزی همواره عضو لاینفک امنیت ملی محسوب می‌شود. شهرهای مرزی به‌عنوان مدخل ورودی هر کشور تحت تأثیر عوامل داخلی و خارجی اثرگذار بر امنیت این نواحی می‌باشند. همچنین نواحی مرزی به دلیل ویژگی‌های خاص ژئوپلیتیکی (موقعیت جغرافیایی، هم‌جواری به کشورهای همسایه و به دنبال آن تهدیدهای خارجی، پدیده قومیت‌گرایی و گرایش‌های قومی مناطق آن) از اهمیت خاصی برخوردار هستند و این اهمیت زمانی بیشتر نمود خواهد داشت که نواحی مرزی، دارای منابع و تأسیسات کلان در سطح ملی و بین‌المللی باشند (بالاجه و همکاران، 1396).

موضوع امنیت و تأثیرات آن بر دیگر ابعاد کلان اجتماع از جمله بر اقتصاد، فرهنگ و علم و فناوری بر کسی پوشیده نیست. بی‌شک در جوامعی که ضریب امنیتی بالایی دارند می‌توان سنگ بنای اقدامات مهم اقتصادی و فرهنگی را بنا کرد؛ اما در صورت فقدان امنیت، پایه‌های اقتصادی و فرهنگی جامعه فرو خواهد ریخت (پولادی و همکاران، 1395).

امنیت مرزی، پیش‌زمینه امنیت داخلی کشور است و اگر بخواهیم امنیت کشور تأمین شود، یکی از پیش‌نیازهای آن تأمین امنیت مرزها می‌باشد. شهرهای مرزی نیز به‌عنوان مدخل ورودی هر کشور تحت تأثیر عوامل داخلی و خارجی اثرگذار بر امنیت این نواحی می‌باشند. نواحی مرزی به دلیل موقعیت جغرافیایی و نزدیکی به تهدیدهای خارجی از اهمیت بیشتری برخوردارند و این اهمیت زمانی بیشتر احساس می‌شود که این مناطق دارای منابع و تأسیسات کلان در سطح ملی و بین‌المللی باشند؛ بنابراین،

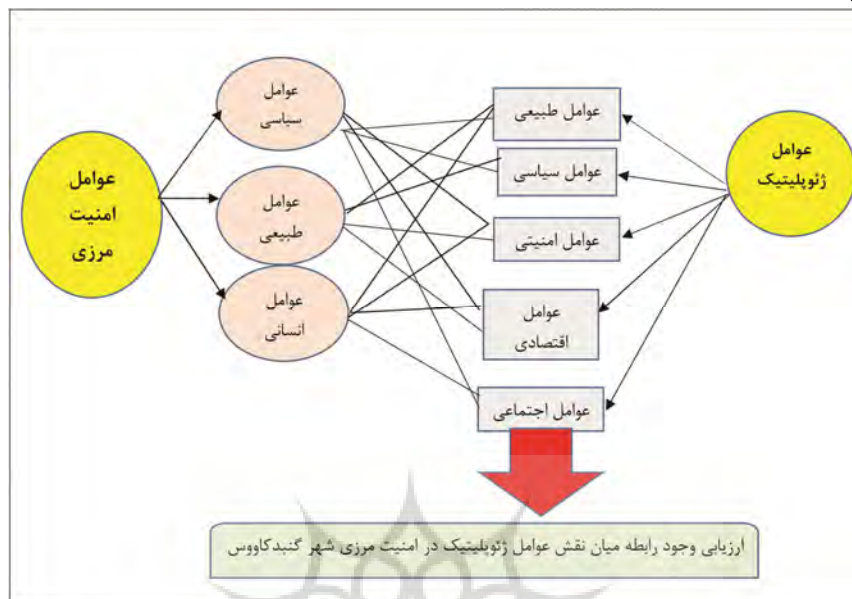
این مناطق به خاطر مجاورت با کشورهای هم‌جوار همیشه در معرض خطر تهاجم نظامی و عوامل اخلال در امنیت داخلی می‌باشند (بالاجه و همکاران، 1396). از آنجاکه حفاظت از مرزهای هر کشور از مسائل مهم حکومت است، دولت‌های یک‌صد ساله اخیر حاکم بر کشورمان سیاست‌های متعددی را برای جلوگیری از مهاجرت مرزنشینان اتخاذ کرده‌اند. این سیاست‌ها به‌طور عمده به‌منظور کاهش بحران بیکاری، فقر، مفاسد گوناگون اجتماعی، ایجاد اشتغال، برقراری عدالت اجتماعی، کاهش انگیزه‌های مهاجرت و ... بوده است (مصطفایی قوتانلو، 1391). برخی از مفاهیم مهم که به‌طور خاص در مطالعات امنیتی مورد استفاده بوده و در معرض این بازنگری قرار دارند، عبارت‌اند از: امنیت، قدرت، راهبرد امنیت ملی یا راهبرد امنیتی و دولت ملی. در گذشته، مرکز ثقل مطالعات مربوط به امنیت معطوف به مناقشات میان ابرقدرت‌ها بود؛ حال آنکه امروزه مناقشات منطقه‌ای، درگیری‌های قومی در درون واحدهای ملی، تروریسم، محیط‌زیست، نافرمانی‌های مدنی و غیره، مرکز توجه مطالعات امنیتی هستند. واقع‌گرایان گذشته، با تجدیدنظری در مبادی و اصول فکری خود، ضمن آناشیک دانستن نظام بین‌الملل، معتقدند که حکومت‌ها در جهت به حداکثر رساندن قدرتشان می‌کوشند تا امنیت خود را نیز به حداکثر برسانند و آنچه آن‌ها را آزار می‌دهد، تهدیدهای داخلی و خطر تجزیه‌طلبی است. آنان در تلاش هستند تا با استفاده از رویکردهای سنتی، به موضوعات جدید امنیتی مانند تهدیدهای تجزیه‌طلبی، زیست‌محیطی، حقوق بشر، مهاجرت، مواد مخدر و ... که تهدیدهای امنیتی غیرنظامی هستند، شکل و قالبی علمی ببخشند. نوواقع‌گرایان در این رویکرد جدید، سطح تحلیل خود را واحدهای فرعی (محلی) که زیرمجموعه واحدهای ملی هستند، انتخاب کرده‌اند. آن‌ها بر این باورند که با مطالعه عوامل ژئوپلیتیکی واحدهای فرعی (محلی)، به راهبردهای نظامی یا امنیتی مؤثری می‌توان دست‌یافت که تمایل دولت‌های ملی را برای دستیابی به امنیت مناسب ارضاء کند (شعبانی اصل و پاشایی هولاسو، 1396: 40).

در همین راستا در منطقه خاورمیانه یکی از کشورهای از تنوع‌های ژئوپلیتیکی بالایی برخوردار می‌باشد، جمهوری اسلامی ایران است و از این‌رو با مسائل گوناگونی همچون نژادهای مختلف، اقلیت‌گرایی مذهبی، تهدیدهای محیط‌زیستی و سایر این قبیل زمینه‌ها روبه‌رو است. برای واحد ملی ایران، از جمله مناطقی که همواره جزء

محدوده‌های خاص ژئوپلیتیکی مطرح بوده است، منطقه ترکمن صحرا است. با توجه به تفاوت‌های مذهبی، نژادی، فرهنگی، ایدئولوژیکی و نیز تحرکات دشمنان جمهوری اسلامی ایران در مرزهای شمال شرقی و در کشور ترکمنستان و نیز حمایت‌های کشور ترکمنستان از اقوام ترکمن ایران، همواره جغرافیای ترکمن از اهمیت زیادی برای جمهوری اسلامی ایران برخوردار بوده است. شهر گنبدکاووس یکی از پنج شهر مهم اقوام ترکمن می‌باشد که همواره دارای بیشترین جمعیت ترکمن و مرکز تجمع اقوام ترکمن در ایران است.

در حال حاضر گنبدکاووس با مشکلات گسترده‌ای از قبیل مشکلات محیط‌زیستی، مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، کمبود امکانات، عدم وجود زیرساخت‌های توسعه شهری و مشکلات خدماتی مواجه است. در طی سال‌های اخیر وجود مشکلات گسترده و عدم توسعه این ناحیه سبب شده که مهاجرت‌ها از این شهر به سایر شهرهای کشور و کشور ترکمنستان افزایش یابد؛ و نیز سبب افزایش گرایش‌های قومی اقوام ترکمن به کشور ترکمنستان شد و در نهایت این مسائل، کاهش مشارکت‌های سیاسی-اجتماعی اقوام با حکومت مرکزی را در پی داشته است. در صورت ادامه این روند این چنین به نظر می‌رسد که استان گلستان و به‌ویژه شهر گنبدکاووس در طی سال‌های پیش‌رو با چالش‌های گسترده‌ای مواجه شود و در نهایت مشکلات مرتبط با امنیت مرزی ایران و در نتیجه منافع ملی جمهوری اسلامی ایران را به شدت تحت تأثیر قرار دهد.

با توجه به عوامل مطرح‌شده، پرسش اصلی این مسئله است که مهم‌ترین عوامل کاهش امنیت مرزی شهر گنبدکاووس چیست؟ و عوامل ژئوپلیتیک تا چه اندازه بر عوامل امنیت مرزی جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذار هستند؟ (شکل شماره 1).

شکل شماره (1). طرح مفهومی پژوهش.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی در زمینه امنیت مرزی و ژئوپلیتیک در ایران و جهان انجام شده است. عمده مطالعات انجام شده بیشتر به مسائل اختلافات مرزی، هم‌مونی و امنیت ملی در مرزها انجام گرفته است که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

نظریان (1398)، در پژوهشی به «تأثیر ثبات هم‌مونیک جمهوری اسلامی ایران بر امنیت مرزهای شرقی» پرداخت. این پژوهش بر اساس نظریه ثبات هم‌مونیک چارلز کیندل برگر و مکتب امنیتی کپنهاگ انجام شده است. نتایج آن نشان داد که ایران با داشتن منابع محسوس مانند ژئواستراتژیک، ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک و منابع نامحسوس مانند ژئوکالچر، ژئوپلیتیک شیعه، وحدت ملی و رهبری ایدئولوژیک واجد قدرت هم‌مون (قدرت مسلط برتر) منطقه‌ای است که این موقعیت تأثیرات مثبتی در ابعاد نظامی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و زیست‌محیطی دارد.

شهرآرام (1397)، در پژوهشی به «تحولات جمعیتی شهرهای مرزی شرق ایران با

تأکید بر امنیت ملی طی سال‌های 1380، 1385 و 1390 (مورد مطالعه شهرهای مرزی استان خراسان جنوبی) پرداخته است. نتایج نشان داد از آنجایی که کشورمان دارای مرزهای خشکی و دریایی با کشورهای هم‌جوار خود می‌باشد، الزاماً چالش‌هایی را در مناطق مرزی از لحاظ نظارتی و نیز امنیتی دارا است که می‌تواند از طریق مناطق هم‌جوار مرز به خصوص شهرستان‌های مرزی چالش‌هایی را برای کشور به همراه داشته باشد. یافته‌های توصیفی نشان می‌دهد که بر اساس فرضیه اول این پژوهش توازن جمعیتی در این مناطق روند موفقی نداشته است. همچنین بر اساس فرضیه دوم نیز شهرهای مرزی مورد مطالعه در خصوص جذب جمعیت موفق نبوده‌اند.

سابقی‌نژاد (1396)، در پژوهشی به «آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری مرزی جمهوری اسلامی ایران و پاکستان؛ مورد مطالعه: مرز میرجاوه» پرداخته‌اند، نتایج نشان داد که نقاط مرزی افزون بر اینکه چارچوب مشخصی برای کشورها ایجاد می‌کنند، در عین حال، کار ویژه برقراری روابط با سایر کشورها و بازیگران به خصوص با همسایگان را نیز بر عهده دارند. این پژوهش تبیین و توضیح مدلی پیشنهادی برای تأمین امنیت پایدار در نقطه مرزی میرجاوه است و بر این اساس مسئله اصلی این پژوهش، آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری دولت در منطقه مرزی میرجاوه خواهد بود تا مشخص کند که چرا سیاست‌گذاری‌هایی که از طرف دولت ایران در این منطقه اتخاذ شده، نتوانسته مسائل و مشکلات موجود را برطرف یا کاهش دهد.

شهبازنژاد (1395)، در پژوهشی به «تأثیر متقابل اقتصاد و امنیت بر مرزهای شرقی با تأکید بر مرزهای سیستان و بلوچستان» پرداخت. نتایج نشان داد که امروزه عدم وجود صلح و امنیت در افغانستان، وجود سیاست‌های اشغالگرانه آمریکا و به خصوص سیاست‌های پنهان برخی کشورها به منظور انتقال موادمخدر و باندهای قاچاق اسلحه و گروه‌های خرابکارانه به ایران مواردی است که همواره ایجاد ثبات و امنیت منطقه را به مخاطره افکنده است. با توجه به این مطالب، می‌توان ادعا کرد که بخش قابل‌توجهی از مؤلفه‌های تأثیرگذار در تأمین امنیت داخلی کشور به نوعی متأثر از متغیرهای خارج از مرزهای سرزمینی است؛ بنابراین هرگونه آسیب‌پذیری در روابط کشور با همسایگان زمینه نقصان در امنیت داخلی و امنیت ملی را فراهم می‌کند.

کاسمی (1395)، به «بررسی تأثیر مدیریت اقوام بر امنیت مرزهای کشور (مورد مطالعه اقوام ترکمن شهرستان‌های گنبد و بندر ترکمن)» پرداخته و به این نتیجه رسیده است که به نظر می‌رسد همچون فرهنگ، معیشت و اقوام در دو سوی مرز در امنیت مرزها تأثیرگذار باشند. از عوامل فوق، عامل قومیت و جمعیت متمرکز در مرزهای دو کشور ایران و ترکمنستان به عبارت دیگر گسترش سرزمینی یک گروه واحد قومی در دو سوی مرز بین‌المللی با اشتراکات قومی بسیار، قابلیت بالفعل شدن و توسعه قومیت‌گرایی و تهدید امنیت در این نقطه از مرز را داراست.

عموزاد خلیلی سال (1395) به «ارزیابی قوم ترکمن و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» پرداخته است. بررسی‌ها و تحلیل‌های انجام شده این پژوهش نشان داد که قوم ترکمن در هر سه بعد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و سیاسی نقش مثبتی در امنیت ملی کشور داشته‌اند.

در کلیه پژوهش‌های یادشده، بیشتر مباحثی نظیر مدیریت اقوام بر امنیت مرزها، ارزیابی ویژگی‌های اقوام ترکمن و تأثیرات آن بر امنیت ملی مطرح بوده و پژوهش‌ها در زمینه‌های تأثیرات اقتصاد و امنیت در کشورهای مرزی و تأثیرات آن بر مرزهای ایران انجام گرفته است؛ ولی پژوهش حاضر ضمن ارزیابی یکی از شهرهای مرزی (گنبدکاووس) به تحلیل و ارزیابی وجود رابطه میان نقش عوامل ژئوپلیتیک در امنیت مرزی شهر گنبدکاووس تحت تأثیر رابطه میان تأثیرات عوامل ژئوپلیتیک (عوامل طبیعی، سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی) و عوامل امنیت مرزی (عوامل انسانی-طبیعی و سیاسی) پرداخته است.

مبانی نظری پژوهش

ژئوپلیتیک

ژئوپلیتیک یا سیاست جغرافیایی از «ژئو» به معنای زمین و «پلیتیک» به معنای سیاست تشکیل شده است. ژئوپلیتیک شاخه‌ای است از جغرافیای سیاسی و به آن بخش از معرفت بشر اطلاق شده که به معلومات ناشی از ارتباط بین جغرافیا و سیاست مربوط می‌شود. این شاخه علمی از زمان وضع آن، طی یک قرن گذشته، از نظر مفهومی

و فلسفی دچار شناوری و گاهی رکود بوده و همانند برخی رشته‌های علمی دیگر هنوز بر سر موضوع و ماهیت آن اتفاق نظر وجود ندارد (حافظنیا، 1384: 9).

امنیت و امنیت مرزی

در فرهنگ فارسی معین، امنیت در معانی ایمن بودن، ایمن شدن، در امان بودن، بی‌بیمی و نبود ترس است. تعریف لغوی امنیت عبارت است از حفاظت در مقابل خطر (امنیت عینی)، احساس ایمنی (امنیت ذهنی) و رهایی از تردید (اعتماد به دریافت‌های شخصی) (زارعی، 1391: 133).

امنیت مرزی به معنای جلوگیری از هرگونه اعمال منافی قانون در طول مرزهای یک کشور و قانونی کردن تردد اشخاص و حمل‌ونقل کالا و حیوانات اهلی با رعایت ضوابط قانونی از طریق دروازه‌های مجاز مرزی است. بدیهی است امنیت مرزها پشتوانه‌ای محکم برای امنیت انسانی با ابعاد متنوعش در داخل کشور است و هرگونه ناامنی در مرز می‌تواند در سامانه‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و نظامی داخل کشور اختلال ایجاد کند. در مقابل، امنیت مطلوب می‌تواند در حد خود در امنیت مرزی و داخلی کشور سهم بسیار برجسته‌ای را به خود اختصاص دهد (احمدی و همکاران، 1395).

شکل شماره (2). پراکندگی اقوام در جغرافیای ایران (کیانی، 1395).

پراکندگی ترکمن‌های ایران

ترکمن‌های ایران بیشتر در جنوب شرقی دریای خزر و در ترکمن صحرا و اطراف رودخانه اترک و گرگان رود سکونت دارند. از لحاظ استانی، سکونتگاه‌های ایشان در استان‌های گلستان (بیشتر بخش شمالی استان)، خراسان رضوی (روستاهایی در نوار مرزی شمال استان و تربت جام) و خراسان شمالی (منطقه راز و جرگلان شهرستان بجنورد) پراکنده است. از شهرهای مهم ترکمنان در ایران می‌توان بندر ترکمن، گنبد قابوس، کلالة، آق‌قلا، گمیشان، مراوه‌تپه و اینچه‌برون را نام برد (شکل شماره 2).

ترکمن‌ها به قبایل و تیره‌های متعددی تقسیم می‌شوند که عبارت‌اند از: عالی ایلی، چاودار، یمرلی، ارساری، سالور، ساریق، تکه، یموت، گوکلان (شکل شماره 3).

ترکمن‌های گوگلان

گوگلان اسمی است بامسما، زیرا که گوگلان مشتق از دو کلمه گوک و لان و گوک به ترکی سبز و لان به معنی جایگاه است. قبیله گوکلان سرزمین محدودی را در مصب گرگان‌رود در اشغال دارند. منطقه آنها از یاس تپه در ساحل جنوبی رودخانه در مغرب تا سرچشمه گرگان‌رود در یلی چشمه و دهنه گرگان‌رود در تنگ راه و یا به‌طور تخمینی از طول جغرافیایی (55) تا (56) درجه شرقی می‌باشد. شهرهایی که اراضی گوگلان را در جلگه گرگان مشروب می‌سازند، عبارت‌اند از: آب حاجی لر، کچه قره شور که از قلعه کافه و دوزین جاری می‌شوند و آب بانیل از وامنان و آب چقربیگدلی از دهنه فارسیان و فیرنگ و آب اوبه‌خالی‌خان از دهنه تنگراه. مردم گوگلان افرادی کشاورز و در عادات خود مانند بادیه‌نشین‌ها نیستند (دهخدا، 1377: 95).

ترکمن‌های یموت

یموت‌ها از قبایل قدیمی و پرجمعیت ترکمن و به‌مانند تکه‌ها از طوایف نیرومند و شجاع ترکمن هستند که در مصاف جنگ با ایرانیان و تزارهای وحشی شجاعت و نیرومندی خود را بارها به ثبوت رسانیدند. یموت‌ها کثیرالعهده و به‌شدت پراکنده شده‌اند و ساکن مناطق استرآباد تا کراسنوودسک (قزل سو) سواحل شرقی دریای خزر و اطراف خیوه می‌باشند (وثیق، 1388: 37).

ترکمن‌های تکه

تکه بزرگ‌ترین و نیرومندترین قبیله ترکمن‌هاست که نفوذ آنها در کشورهای مجاور و در میان کل مردم ترکمن محسوس است. قدرت فزاینده تکه، رهبری ترکمن‌ها را به آنها داد؛ همان‌طوری که در واقع اسم آنها هم تلویحاً بیانگر آن بود. آنها در آخال و واحه‌های مرو و در سرتاسر کوپر و اوزبوی، از نزدیک چاه‌های ایگدی گرفته تا مرزهای واحه خیوه می‌زیستند. زمانی اکثریت جمعیت تکه در سرزمین آخال ساکن شده بودند، اما بعداً اینک سدهای مروی مرغاب ساخته شد، عده‌ای به واحه مرو انتقال یافتند که بدین ترتیب مرو از واحه آخال پرجمعیت‌تر شد و به‌واسطه اسم محل سکناى خود موسوم به آخال تکه و تکه مرو شدند (مازندرانی و یاسنت لویی، 1383: 66).

ترکمن‌های ساریق

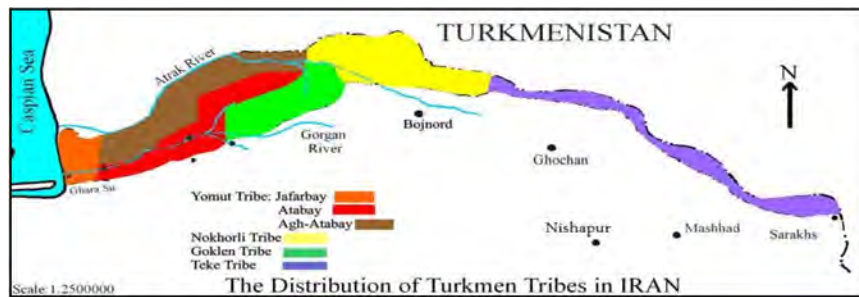
قبیله قدیمی دیگری در ناحیه پنجاه کنار رود مرغاب، شرق سالورها ساکن بودند. این‌ها هم مانند سالورها به شجاعت مشهورند و مانند آن‌ها تعدادشان به عجله روبه کاهش گذاشته است. این طایفه به قبایل متعددی با نام‌های خراسانی، بیراج، سوخته، آلاشا، هرزقی تقسیم می‌شوند که هرکدام دارای شعبات مختلفی هستند. ساریق‌ها در کنار رودخانه مرغاب اشتغال دارند و به این واسطه به زراعت و باغبانی می‌پردازند. گله‌های زیاد گوسفند و شتر کثیر دارند که نزدیکی رودخانه قاراتپه در دامنه شمال پاروپامسیوس خوراک فراوان به جهت آن‌ها موجود است (وثیق، 1388: 38).

ترکمن‌های سالور

سالورها از قدیمی‌ترین قبایل ترکمن بودند. تعداد آن‌ها قبل از جنگ‌ها و تهاجماتی که موقع انتقال قسمت عمده ترکمن‌ها توسط سلجوقیان از آسیای مرکزی به غرب روی داد بیشتر بود. سالورها در شرق سرزمین تکه، بین سرخس و رود مرغاب، می‌زیستند و در اواخر دوران صفوی ترکمن‌های سالور در ناحیه «اتک» و «آخال» مسکن گرفتند و بعد از مرگ نادرشاه حرکت تدریجی خود را به سوی خراسان آغاز کردند (وثیق، 1388: 38).

ترکمن‌های ارساری

این قوم ترکمن در سواحل چپ آمودریا از بخارا گرفته تا بلخ و سرزمین داخل افغانستان سکونت داشتند. ارساری‌ها یکی از قبایل کثیرالعدد ترکمن در آسیای میانه بودند. بعد از غلبه روس‌ها بر ترکمنستان، اکثر ارساری‌ها به دولت روسیه، توسط بخارا خراج می‌پرداختند و تعداد کمی از آن‌ها تبعه افغانستان بودند. اکثر آن‌ها اسکان یافته بودند؛ آن‌ها در روابط بین خانان بخارا و افغانستان نقش عمده داشتند و منتصب به چند تیره می‌شدند. الف) قارا؛ ب) باکول؛ ج) آلاچا؛ هب) اوکا (وثیق، 1388: 38).

شکل شماره (3). نقشه پراکندگی اقوام ترکمن بر اساس نوع قوم (نازارث¹، 2011).

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی و کاربردی (عملی) است. در این پژوهش جامعه آماری کلیه کارشناسان، صاحب‌نظران، کارکنان نیروهای نظامی ایران می‌باشند که تعداد (35) نفر از آنان به‌عنوان حجم نمونه تعیین و تعداد (35) پرسشنامه تکمیل شد. بسته به نوع جامعه آماری می‌توان از روش‌های مختلفی برای نمونه‌گیری استفاده کرد که در این پژوهش از روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی استفاده شده است.

در بخش آمار توصیفی پژوهش از فراوانی، درصد فراوانی، میانگین و غیره استفاده شده است. در بخش آمار استنباطی نیز به دلیل تبدیل کردن متغیرهای پژوهش به متغیرهای شبه‌فاصله‌ای، میزان اهمیت یا وجود هر ویژگی بر اساس طیف لیکرت (گزینه خیلی زیاد = 5، زیاد = 4، متوسط = 3، کم = 2، خیلی کم = 1) به‌دست‌آمده است و سپس امتیاز هر گزینه با حاصل ضرب فراوانی در امتیاز هر گزینه محاسبه و در آخر با احتساب مجموع امتیازات گزینه‌ها، امتیاز هر پرسش به‌دست آمد. با تقسیم جمع امتیازات بر تعداد افرادی که به آن گزینه پاسخ داده‌اند نیز میانگین امتیازات به‌دست آمد. با توجه به آن که میانگین امتیاز هر پرسش عددی بین (1) تا (5) است؛ بنابراین همین معیار برای سنجش اهمیت پرسش‌ها یا گزینه‌ها مورد استفاده قرار گرفت. سپس بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از پرسشنامه، مشاهدات میدانی و اسناد رسمی، به تجزیه و تحلیل یافته‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS پرداخته شد. در نرم‌افزار SPSS به‌منظور سنجش میزان

1- Nazareth

اهمیت مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده امنیت مرزی و نیز عوامل ژئوپلیتیک اثرگذار بر جغرافیای ترکمن از آزمون t-test استفاده شده است. در جدول شماره (1) معیارهای به‌کاررفته در این پژوهش آورده شده است.

جدول شماره (1). معیارهای به‌کاررفته در پژوهش.

شاخص‌های امنیت مرزی	زیرمعیارها
عوامل سیاسی	<ul style="list-style-type: none"> • وضعیت روابط سیاسی ایران و ترکمنستان؛ • میزان اعمال حاکمیت حکومت کشور همسایه در قلمرو خود؛ • حضور و مداخله قدرت‌های فرا منطقه‌ای؛ • طرح دولت جمهوری اسلامی ایران در راستای کنترل مطلوب مرز؛
عوامل طبیعی	<ul style="list-style-type: none"> • تأثیر ویژگی‌های طبیعی بر کنترل مرزها؛ • وضعیت توپوگرافی مناطق مرزی استان گلستان و تأثیرات آن بر کارکرد مرز؛ • پراکندگی و سیار بودن جمعیت به سبب عوامل جغرافیایی و طبیعی.
عوامل انسانی	<ul style="list-style-type: none"> • اختلاف سطح توسعه در استان گلستان و شهر گنبدکاووس؛ • تفاوت فاحش درآمدهای شهروندان؛ • بالا بودن قیمت کالا در شهر گنبدکاووس؛ • بالا بودن هزینه‌های خدمات؛ • کمبود زیرساخت‌های توسعه؛ • ضعف بنیان‌های اقتصادی؛ • اشتراکات قومی و مذهبی مرزنشینان ایران و ترکمنستان؛ • وجود میزان بالای قاچاق کالا.
شاخص‌های عوامل ژئوپلیتیک اثرگذار بر امنیت مرزی	زیرمعیارها
عوامل طبیعی	<ul style="list-style-type: none"> • موقعیت جغرافیایی؛ • کمبود منابع آب در منطقه؛ • منابع طبیعی دارای ارزش اقتصادی؛ • موقعیت ارتباطی (ظرفیت بالای ترانزیتی و حمل‌ونقل)؛ • مرزهای خشکی و آبی طولانی و قابل عبور؛ • فاصله زیاد جغرافیایی منطقه / محل از مرکز حکومت.
عوامل سیاسی	<ul style="list-style-type: none"> • مشروعیت سیاسی نظامی از سوی اکثریت قاطع مردم منطقه؛ • تدابیر و سیاست‌های انجام شده نظام درباره اقلیت‌های مذهبی و قومی در منطقه؛ • سطح روابط حکومت مرکزی با کشورهای هم‌جوار با منطقه؛

<ul style="list-style-type: none"> • قرار داشتن در منطقه موردنظر در حوزه ژئواستراتژیک موردعلاقه قدرت‌های خارجی؛ • حضور نیروهای خارجی معارض با جمهوری اسلامی ایران در کشورهای هم‌جوار منطقه؛ • بی‌ثباتی سیاسی، ناامنی و محرومیت در کشورهای هم‌جوار منطقه. 	
<ul style="list-style-type: none"> • وجود گروه‌های سازمان‌یافته در منطقه نظیر گروهک خلق ترکمن؛ • پدیده قاچاق کالا، سلاح و موادمخدر و...؛ • گروه‌های قومی و مذهبی نامتجانس با حاکمیت در منطقه؛ • فراوانی سلاح و مهمات غیرمجاز در دسترس مردم منطقه؛ • مراکز و یگان‌های نظامی و انتظامی مستقر در منطقه؛ • حضور و تردد غیرمجاز اتباع بیگانه در منطقه؛ • ناامنی ناشی از محرومیت در استان‌های هم‌جوار؛ • وجود مراکز تولید و قاچاق کالا و موادمخدر در آن‌سوی مرزها؛ • منازعات قومی، مذهبی، طایفه‌ای و محلی. 	عوامل امنیتی
<ul style="list-style-type: none"> • عدالت جغرافیایی (نرخ توزیع عادلانه فرصت‌های اقتصادی در مقایسه با میانگین کشوری)؛ • تفاوت سطح درآمد و اشتغال در مقایسه با میانگین کشوری؛ • ظرفیت‌های اقتصادی منطقه/محل در حوزه تجارت خارجی؛ • ظرفیت جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در منطقه. 	عوامل اقتصادی
<ul style="list-style-type: none"> • نرخ بالای رشد جمعیت واگرا در منطقه در مقایسه با میانگین کشوری؛ • نرخ بالای محرومیت‌های اجتماعی (در مقایسه با سایر مناطق کشوری)؛ • شکل‌گیری شخصیت و هویت فردی در مقابل هویت قومی؛ • احساس تبعیض (شهروند درجه دومی) اقلیت‌ها نسبت به اکثریت؛ • حضور شخصیت‌های مذهبی، قومی و طایفه‌ای واگرا در منطقه؛ • حضور شخصیت‌های مذهبی، قومی و طایفه‌ای هم‌گرا در منطقه؛ • تفاوت معنی‌دار نرخ رشد جمعیت واگرا در منطقه؛ • مراکز فرهنگی اقلیت‌های دینی و مذهبی در منطقه؛ • جریان‌های افراطی قومی در منطقه؛ • تقابل آموزه‌های مذهبی و محلی با قوانین و مقررات نظام؛ • اختلافات قومی-مذهبی مردم ترکمن با نظام در منطقه. 	عوامل اجتماعی

قلمرو پژوهش

موقعیت جغرافیایی

شهرستان گنبدکاووس یکی از شهرستان‌های ایران که در استان گلستان قرار گرفته است (شکل شماره 4). جمعیت آن در سال (1395)، برابر با (325789) نفر بوده است. (70) درصد جمعیت ساکن این شهرستان را اهل سنت و اغلب از ترکمن‌های ایرانی و قریب به (30) درصد از جمعیت آن را بومیان فارسی‌زبان و همچنین مهاجران از مناطق دیگر از جمله سیستانی‌ها، آذری‌ها، شاهرودی‌ها، انارکی‌ها، سمنانی‌ها و خراسانی‌ها تشکیل می‌دهند. (45) درصد جمعیت شهرستان شهرنشین و (55) درصد جمعیت آن ساکن روستاها می‌باشند (الیاسی، 1388: 8).

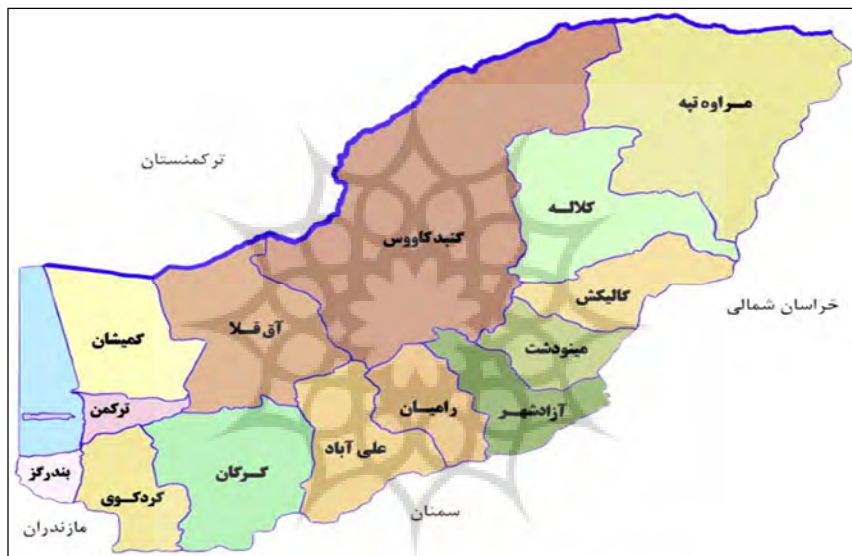
تاریخچه

در محل فعلی شهر گنبدکاووس، در دوران کهن، شهری به نام هیرکان و سپس گرگان «جرجان» قرار داشته که به دلیل قرار داشتن در جاده ابریشم از اهمیت بسیاری در بازرگانی برخوردار بوده است. در دوران رضاشاه پهلوی در کنار خرابه‌های گرگان باستانی، شهری جدید، با قواعد مدرن شهرسازی بنا شد که گنبدکاووس نام گرفت (شریفیان بارفروش، 1393: 49). در طول دوره‌های متمادی، هنگام حکمرانی سلسله آل زیار این شهر، پایتخت ایران بوده است. شهر گنبد قابوس بعدها پس از جرجان به وجود آمد و جزء ناحیه گرگان قدیم محسوب می‌شد، این شهر در گذشته مرکز «ترکمن صحرا» بود، بعد از دورانی به دلیل زلزله، شهر گنبد قابوس که نمادی از تمدن ایرانی و جهانی بود با خاک یکسان شده و در اثر حمله‌های مغول و سپس تیمور، رو به ویرانی نهاد و بعدها کم‌کم «قابوس فعلی» در نزدیکی «شهر قبلی» روبه ترقی و توسعه نهاد و بعدها بقایای آن (شهر قبلی) در قسمت شرقی شهر گنبد قابوس کشف شد.

شهر کنونی به سال (1305) هجری شمسی، در دوران سلسله پهلوی به دستور رضاشاه بنیان نهاده شد و برای سپاس از قابوس بن وشمگیر نام آن را گنبد قابوس (که اکنون به گنبدکاووس تغییر یافته است) نهادند. نقشه اصلی این شهر توسط کارشناسان آلمانی، مطابق با اصول شهرسازی طراحی شد (شریفیان بارفروش، 1393: 50).

جغرافیای انسانی

مردم گنبدکاووس اکثراً ترکمن هستند. اگرچه سرشماری رسمی در این باره انجام نشده است. با این وجود، دیگر اقوام مانند طبری‌ها (کتولی‌ها، استرآبادی‌ها و مازندرانی‌ها)، فارسی‌زبانان (سمنانی‌ها، سیستانی‌ها و خراسانی‌ها)، آذربایجانی‌ها، بلوچ‌ها و قزاق‌ها نیز در این شهر زندگی می‌کنند. بر پایه سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال (1395) جمعیت این شهر (151910) نفر (در 44731 خانوار) بوده است (مرکز آمار ایران، 1395).

شکل شماره (4). تقسیمات استان گلستان به تفکیک شهرستان در سال 1398 (مرکز آمار ایران، 1398).

تحلیل یافته‌های پژوهش

سنجش آمار توصیفی

آمار توصیفی جمعیت‌شناسی به دو بخش عوامل ژئوپلیتیک اثرگذار بر امنیت مرزی و مهم‌ترین عوامل امنیت مرزی ارائه می‌شود.

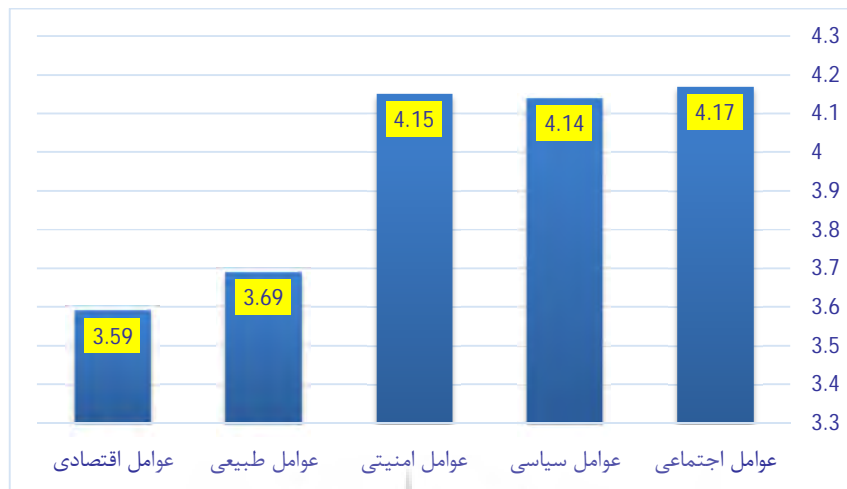
عوامل ژئوپلیتیک اثرگذار بر امنیت مرزی

برای تجزیه و تحلیل پرسش‌های آمار توصیفی عوامل ژئوپلیتیک اثرگذار بر امنیت مرزی، ابتدا پرسش‌ها از یکدیگر تفکیک شد و سپس در نرم‌افزار SPSS عملیات کدگذاری انجام گرفت، کدگذاری به صورت طیف لیکرت، اعداد (1) تا (5) ثبت شد و پس از آن داده‌های پرسشنامه‌ها در محیط نرم‌افزار و در قسمت Data view ثبت شد، پس از آن با استفاده از دستور frequencies میانگین هر یک از پرسش‌ها و طبقه‌بندی آن‌ها در یک جدول کلی ثبت شد که نتایج آن به شرح جدول شماره (2) می‌باشد:

جدول شماره (2). آمار توصیفی عوامل ژئوپلیتیک اثرگذار بر امنیت مرزی.

ردیف	نام شاخص	گویه‌ها	میانگین هر شاخص	میانگین کلی شاخص
1		نرخ بالای رشد جمعیت واگرا در منطقه در مقایسه با میانگین کشوری	3/5	
2		نرخ بالای محرومیت‌های اجتماعی (در مقایسه با سایر مناطق کشوری)	4/5	
3		شکل‌گیری شخصیت و هویت فردی در مقابل هویت قومی	4	
4		احساس تبعیض (شهروند درجه دومی) اقلیت‌ها نسبت به اکثریت	3	
5	عوامل اجتماعی	حضور شخصیت‌های مذهبی، قومی و طایفه‌ای واگرا در منطقه	4/66	4/17
6		حضور شخصیت‌های مذهبی، قومی و طایفه‌ای همگرا در منطقه	4/71	
7		تفاوت معنی‌دار نرخ رشد جمعیت واگرا در منطقه	4/66	
8		تقابل آموزه‌های مذهبی و محلی با قوانین و مقررات نظام	4/61	
9		جریان‌های افراطی قومی در منطقه	3/8	
10		اختلافات قومی-مذهبی مردم ترکمن با نظام در منطقه	4	
11		مراکز فرهنگی اقلیت‌های دینی و مذهبی در منطقه	4/14	
12		مشروعیت سیاسی نظامی از سوی اکثریت قاطع مردم منطقه	3/5	
13		تدابیر و سیاست‌های انجام شده نظام درباره اقلیت‌های مذهبی و قومی در منطقه	4	
14	عوامل سیاسی	سطح روابط حکومت مرکزی با کشورهای هم‌جوار با منطقه	4/75	4/14
15		قرار داشتن در منطقه موردنظر در حوزه ژئواستراتژیک موردعلاقه قدرت‌های خارجی	4/66	
16		حضور نیروهای خارجی معارض با جمهوری اسلامی ایران در	4/5	

ردیف	نام شاخص	گویه ها	میانگین هر شاخص	میانگین کلی شاخص
		کشورهای هم‌جوار منطقه		
17		بی‌ثباتی سیاسی، ناامنی و محرومیت در کشورهای هم‌جوار منطقه	4/75	
18		وجود گروه‌های سازمان‌یافته در منطقه نظیر گروهک خلق ترکمن	4/66	
19		گروه‌های قومی و مذهبی نامتجانس با حاکمیت در منطقه	4/52	
20		حضور و تردد غیرمجاز اتباع بیگانه در منطقه	4/81	
21	عوامل امنیتی	فراوانی سلاح و مهمات غیرمجاز در دسترس مردم منطقه	2	4/15
22		ناامنی ناشی از محرومیت در استان‌های هم‌جوار	4/85	
23		وجود مراکز تولید و قاچاق کالا و مواد مخدر در آن‌سوی مرزها	3/4	
24		مراکز و یگان‌های نظامی و انتظامی مستقر نیروهای بیگانه نظیر آمریکا و رژیم صهیونیستی در منطقه ترکمنستان	4/81	
25		موقعیت جغرافیایی	4/6	
26		کمبود منابع آب در منطقه	4/25	
27	عوامل طبیعی	موقعیت ارتباطی (طرفیت بالای ترانزیتی و حمل‌ونقل)	4	3/69
28		فاصله زیاد جغرافیایی منطقه / محل از مرکز حکومت	2	
29		مرزهای خشکی و آبی طولانی و قابل عبور	3/61	
30		عدالت جغرافیایی (نرخ توزیع عادلانه فرصت‌های اقتصادی در مقایسه با میانگین کشوری)	4/6	
31	عوامل اقتصادی	ظرفیت‌های اقتصادی منطقه/محل در حوزه تجارت خارجی	1/83	3/59
32		تفاوت سطح درآمد و اشتغال در مقایسه با میانگین کشوری	4/2	
33		ظرفیت جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در منطقه	3/75	

شکل شماره (5). آمار توصیفی عوامل ژئوپلیتیک اثرگذار بر امنیت مرزی.

بر اساس آمار و اطلاعات شکل شماره (5) نتایج نشان می‌دهد که عوامل اجتماعی، عوامل سیاسی و عوامل امنیتی از جمله مهم‌ترین عوامل ژئوپلیتیک اثرگذار بر امنیت مرزی شهر گنبد کاووس می‌باشند و عوامل طبیعی و اقتصادی نیز از اهمیت کمتری در این زمینه برخوردارند.

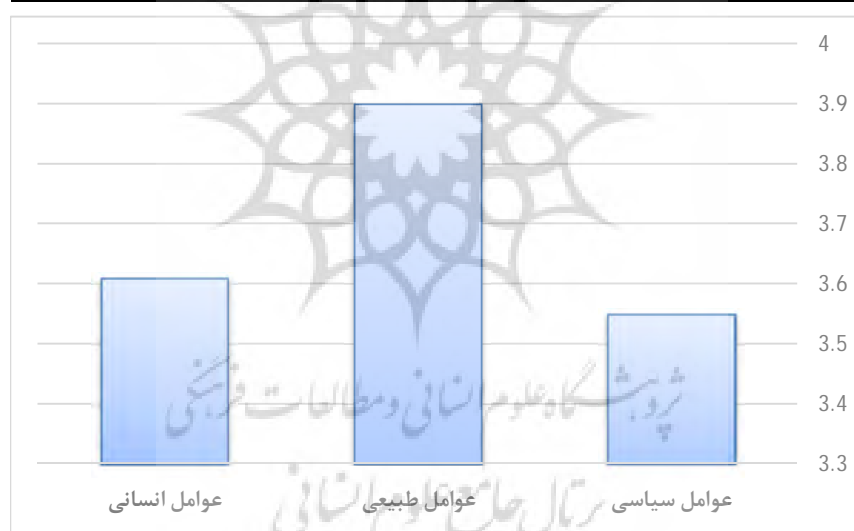
اهمیت مهم‌ترین عوامل امنیت مرزی

آمار توصیفی مهم‌ترین عوامل امنیت مرزی بر مبنای شاخص‌های عوامل سیاسی، عوامل طبیعی و عوامل انسانی به صورت جدول شماره (3) به دست آمده است.

جدول شماره (3). آمار توصیفی مهم‌ترین عوامل امنیت مرزی.

ردیف	نام شاخص	گویه‌ها	میانگین هر شاخص	میانگین کلی شاخص
1		وضعیت روابط سیاسی ایران و ترکمنستان	3/71	
2		میزان اعمال حاکمیت حکومت کشور همسایه در قلمرو خود	3/85	
3	عوامل سیاسی	حضور و مداخله قدرت‌های فرا منطقه‌ای میزان موفقیت طرح دولت جمهوری	2/36	3/55
4		اسلامی ایران در راستای کنترل مطلوب مرز	4/28	
5	عوامل طبیعی	تأثیر ویژگی‌های طبیعی بر کنترل مرزها	4/11	3/9

ردیف	نام شاخص	گویه ها	میانگین هر شاخص میانگین کلی شاخص
6		وضعیت توپوگرافی مناطق مرزی استان گلستان و تأثیرات آن بر کارکرد مرز	3/68
7		پراکندگی و سیار بودن جمعیت به سبب عوامل جغرافیایی و طبیعی	3/91
8		اختلاف سطح توسعه در استان گلستان و شهر گنبدکاووس	4/83
9		تفاوت فاحش درآمدهای شهروندان	3/66
10		بالا بودن قیمت کالا در شهر گنبدکاووس	2/66
11	عوامل انسانی	بالا بودن هزینه‌های خدمات	4/85
12		کمبود زیرساخت‌های توسعه	4/5
13		ضعف بنیان‌های اقتصادی	2
14		اشتراکات قومی و مذهبی مرزنشینان ایران و ترکمنستان	4/57
15		وجود میزان بالای قاچاق کالا	1/83

شکل شماره (6). آمار توصیفی مهم‌ترین عوامل امنیت مرزی.

بر اساس داده‌های شکل شماره (6)، نتایج نشان می‌دهد که در زمینه مهم‌ترین عوامل امنیت مرزی، عوامل طبیعی به نسبت عوامل انسانی و سیاسی از درصد بالاتری نسبت به سایر عوامل برخوردار است.

آمار استنباطی

آمار استنباطی پژوهش حاضر به سه مسئله مرتبط با عوامل امنیت مرزی یعنی عوامل ژئوپلیتیک تأثیرگذار بر عوامل سیاسی، عوامل ژئوپلیتیک بر عوامل طبیعی امنیت مرزی و عوامل ژئوپلیتیک تأثیرگذار بر عوامل انسانی امنیت مرزی خواهد پرداخت. با توجه به این نکته که هر دو متغیر حاضر از نوع متغیرهای فاصله‌ای می‌باشند؛ بنابراین در راستای تحلیل و یا تأثیرگذاری هر یک از عوامل بر عوامل دیگر از آزمون ضریب همبستگی پیرسون در نرم‌افزار SPSS استفاده می‌شود. احتمالاً، گسترده‌ترین کاربرد شاخص آماری همبستگی دو متغیری، ضریب همبستگی گشتاوری پیرسون است که به‌طور معمول همبستگی پیرسون نامیده می‌شود. علامت اختصاری آن r است. ضریب پیرسون نشان می‌دهد که تا چه اندازه بین متغیرهای کمی رابطه خطی وجود دارد (میزر¹ و همکاران، 1391: 152). کاربرد اصلی ضریب پیرسون زمانی است که متغیرها در سطح فاصله‌ای/نسبی باشند. البته زمانی که متغیرها از نوع شبه‌فاصله‌ای باشند (هر متغیر ترکیبی از چند متغیر ترتیبی باشد که در اصطلاح به آن مقیاس‌های تراکمی می‌گویند)، برخی از پژوهشگران از ضریب پیرسون استفاده می‌کنند (میزر و همکاران، 1391: 164).

بعد از تعیین معنی‌داری و جهت رابطه، باید شدت رابطه ارزیابی شود. برای تفسیر شدت رابطه دو متغیر، تقسیم‌بندی‌های گوناگونی ارائه شده است. تقسیم‌بندی جدول شماره (4) یکی از آن‌هاست.

جدول شماره (4). شیوه تفسیر شدت رابطه در همبستگی پیرسون.

تفسیر	شدت رابطه
رابطه بسیار قوی	0/8 تا 1
رابطه قوی	0/6 تا 0/8
رابطه متوسط	0/4 تا 0/6
رابطه کم (ضعیف)	0/2 تا 0/4
فقدان رابطه یا رابطه ناچیز	صفر تا 0/2

منبع: میزر و همکاران، 1391: 199.

چه ارتباطی میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی مرزها وجود دارد؟

در بخش اول، به ارتباط میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی مرزها (کلیه پنج مؤلفه عوامل طبیعی، سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی) پرداخته می‌شود و نتایج نشان خواهد داد که عوامل ژئوپلیتیک تا چه اندازه بر عوامل سیاسی امنیت مرزی تأثیرگذار خواهند بود (جدول شماره 5).

جدول شماره (5). آزمون ضریب همبستگی پیرسون (رابطه میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی مرزها).

عوامل اجتماعی	عوامل اقتصادی	عوامل امنیتی	عوامل سیاسی	عوامل طبیعی	x1	Correlations
عوامل اجتماعی	0/017	0/523	0/333	0/309	1	Pearson Correlation
سیاسی	0/921	0/483	0/50	0/535		Sig. (۲-tailed)
امنیت مرزی	35	35	35	35	35	N

از آزمون همبستگی پیرسون برای آزمون رابطه متغیر میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی مرزها (کلیه پنج مؤلفه عوامل طبیعی، سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی) استفاده شد. با توجه به ضریب همبستگی هر یک از شاخص‌های زیر به تحلیل ارتباط میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی مرزها می‌پردازیم (جدول شماره 6):

- عوامل طبیعی: $r=0/309$ و $p=0/535$ یعنی میان عوامل طبیعی ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی امنیت مرزی رابطه وجود دارد و این رابطه از نوع رابطه ضعیف است.
- عوامل سیاسی: $r=0/333$ و $p=0/050$ یعنی میان عوامل سیاسی ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی امنیت مرزی رابطه وجود دارد و این رابطه از نوع رابطه ضعیف است.
- عوامل امنیتی: $r=0/523$ و $p=0/483$ یعنی میان عوامل امنیتی ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی امنیت مرزی رابطه وجود دارد و این رابطه از نوع رابطه متوسط است.
- عوامل اقتصادی: $r=0/017$ و $p=0/921$ یعنی میان عوامل اقتصادی ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی امنیت مرزی رابطه ناچیزی وجود دارد.
- عوامل اجتماعی: $r=0/204$ و $p=0/240$ یعنی میان عوامل اجتماعی ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی امنیت مرزی رابطه وجود دارد و این رابطه از نوع رابطه ضعیف است.

جدول شماره (6). توصیف رابطه میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی مرزها.

نام متغیر/ وجود رابطه	عوامل طبیعی	عوامل سیاسی	عوامل امنیتی	عوامل اقتصادی	عوامل اجتماعی
عوامل سیاسی امنیت مرزی	رابطه ضعیف	رابطه ضعیف	رابطه متوسط	عدم وجود رابطه	رابطه ضعیف

چه ارتباطی میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل طبیعی مرزها وجود دارد؟

در بخش دوم، به ارتباط میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل طبیعی مرزها (چهار مؤلفه عوامل طبیعی، سیاسی، امنیتی و اقتصادی) پرداخته می‌شود و نتایج نشان خواهد داد که عوامل ژئوپلیتیک تا چه اندازه بر عوامل طبیعی امنیت مرزی تأثیرگذار خواهند بود (جدول شماره 7).

جدول شماره (7). آزمون ضریب همبستگی پیرسون (رابطه میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل طبیعی مرزها).

	X2	عوامل طبیعی	عوامل سیاسی	عوامل امنیتی	عوامل اقتصادی
عوامل طبیعی	Pearson Correlation	1	0/400	0/631	0/413
امنیت مرزی	Sig. (2-tailed)		0/535	0/010	0/483.
	N	35	35	35	35

از آزمون همبستگی پیرسون برای آزمون رابطه متغیر میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل طبیعی مرزها (چهار مؤلفه عوامل طبیعی، سیاسی، امنیتی و اقتصادی) استفاده شده است. با توجه به ضریب همبستگی هر یک از شاخص‌های زیر به تحلیل ارتباط میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی مرزها می‌پردازیم (جدول شماره 8):

- عوامل طبیعی: $r=0/400$ و $p=0/535$ یعنی میان عوامل طبیعی ژئوپلیتیک و عوامل طبیعی امنیت مرزی رابطه وجود دارد و این رابطه از نوع رابطه متوسط است.
- عوامل سیاسی: $r=0/631$ و $p=0/010$ یعنی میان عوامل سیاسی ژئوپلیتیک و عوامل طبیعی امنیت مرزی رابطه وجود دارد و این رابطه از نوع رابطه قوی است.
- عوامل امنیتی: $r=0/413$ و $p=0/483$ یعنی میان عوامل امنیتی ژئوپلیتیک و عوامل طبیعی امنیت مرزی رابطه وجود دارد و این رابطه از نوع رابطه متوسط است.

- عوامل اقتصادی: $r=0/193$ و $p=0/921$ یعنی میان عوامل اقتصادی ژئوپلیتیک و عوامل طبیعی امنیت مرزی رابطه ناچیزی وجود دارد.

جدول شماره (8). توصیف رابطه میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل طبیعی امنیت مرزی.

عوامل اقتصادی	عوامل امنیتی	عوامل سیاسی	عوامل طبیعی	نام متغیر/ وجود رابطه
عدم وجود رابطه	رابطه متوسط	رابطه قوی	رابطه متوسط	عوامل سیاسی امنیت مرزی

چه ارتباطی میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل انسانی امنیت مرزی وجود دارد؟

در این بخش، به ارتباط میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل انسانی امنیت مرزی (کلیه مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی) پرداخته می‌شود و نتایج نشان خواهد داد که عوامل ژئوپلیتیک تا چه اندازه بر عوامل انسانی امنیت مرزی تأثیرگذار خواهند بود (جدول شماره 9).
جدول شماره (9). آزمون ضریب همبستگی پیرسون (رابطه میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل انسانی امنیت مرزی).

	X3	عوامل طبیعی	عوامل سیاسی	عوامل امنیتی	عوامل اقتصادی	عوامل اجتماعی
Pearson Correlation	1	0/087	0/496	0/725	0/612	0/479
Sig. (2-tailed)		0/618	0/084	0/473	0/521	0/653
N	35	35	35	35	35	35

از آزمون همبستگی پیرسون برای آزمون رابطه متغیر میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل انسانی مرزها (کلیه پنج مؤلفه عوامل طبیعی، سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی) استفاده شد. با توجه به ضریب همبستگی هر یک از شاخص‌های زیر به تحلیل ارتباط میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی مرزها می‌پردازیم (جدول شماره 10):

- عوامل طبیعی: $r=0/087$ و $p=0/618$ یعنی میان عوامل طبیعی ژئوپلیتیک و عوامل انسانی امنیت مرزی رابطه ناچیزی وجود دارد.
- عوامل سیاسی: $r=0/496$ و $p=0/084$ یعنی میان عوامل سیاسی ژئوپلیتیک و عوامل انسانی امنیت مرزی رابطه وجود دارد و این رابطه از نوع رابطه متوسط است.

- عوامل امنیتی: $r=0/725$ و $p=0/473$ یعنی میان عوامل امنیتی ژئوپلیتیک و عوامل انسانی امنیت مرزی رابطه وجود دارد و این رابطه از نوع رابطه قوی است.
 - عوامل اقتصادی: $r=0/612$ و $p=0/521$ یعنی میان عوامل اقتصادی ژئوپلیتیک و عوامل انسانی امنیت مرزی رابطه وجود دارد و این رابطه از نوع رابطه قوی وجود دارد.
 - عوامل اجتماعی: $r=0/479$ و $p=0/653$ یعنی میان عوامل اجتماعی ژئوپلیتیک و عوامل انسانی امنیت مرزی رابطه وجود دارد و این رابطه از نوع رابطه متوسط است.
- جدول شماره (10). توصیف رابطه میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل انسانی مرزها.

عوامل اجتماعی	عوامل اقتصادی	عوامل امنیتی	عوامل سیاسی	عوامل طبیعی	نام متغیر / وجود رابطه
رابطه متوسط	رابطه قوی	رابطه قوی	رابطه متوسط	رابطه ناچیز	عوامل سیاسی امنیت مرزی

نتیجه‌گیری

بر اساس مطالعات نظری و تجربی در کشورهایی مانند ایران که در مناطق مرزی دارای تنوع و پیچیدگی هستند، عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی بسیار آشکار است. این عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی دو تأثیر منفی بر روند توسعه آن مناطق از خود بر جای می‌گذارد. از یک‌سو، این عدم تعادل، حرکت توسعه در مناطق مرزی را، در مفهوم کلی آن، با مشکل مواجه می‌سازد و موانع بسیاری سر راه آن قرار می‌دهد و از سوی دیگر، ناامنی را هم به دلیل موقعیت مناطق مرزی و هم به دلیل موقعیت‌های ژئوپلیتیکی خاص محدوده جغرافیایی، گسترش می‌دهد. این تأثیرات متقابل ژئوپلیتیک و امنیت مرزی به صورت زنجیره‌ای، به یکدیگر مرتبط و مجموعه‌ای از کنش و واکنش‌هایی ایجاد می‌کنند که ابعاد زندگی شهروندان شهرهای مرزی و توسعه آن مناطق را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند. همواره مناطق مرزی به دلیل مجاورت با کشورهای خارجی و شرایط جغرافیایی و سیاسی حاکم بر آنها، ویژگی‌های خاص خود را دارند که جزء لاینفک آنها به شمار می‌روند و تأثیرات مستقیمی بر روند توسعه این مناطق دارند. چنانچه این ویژگی‌ها مورد توجه قرار نگیرند، تأثیراتی منفی بر روند توسعه و امنیت مناطق می‌گذارند و به‌عنوان تهدیدی در

برابر توسعه عمل خواهند کرد؛ اما اگر این مسائل مورد توجه قرار گیرند و در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه و آمایش این مناطق، به کار گرفته شوند، اثرات مثبتی را از خود به‌جای می‌گذارند و از تهدید به فرصت تبدیل می‌شوند. در همین راستا در پژوهش حاضر این ویژگی‌ها تحت عوامل سه‌گانه امنیت مرزی یعنی عوامل سیاسی، طبیعی و انسانی مورد ارزیابی قرار گرفتند. در همین زمینه، همواره عوامل ژئوپلیتیکی زیادی همسو با تهدیدهای امنیت ملی و به‌خصوص امنیت در مرزهای ملی هر کشور مطرح بوده‌اند که در این پژوهش عواملی نظیر عوامل طبیعی، سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی در نظر گرفته شدند.

پژوهش حاضر که به بررسی مهم‌ترین عوامل اثرگذار در کاهش امنیت مرزی شهر گنبدکاووس و ارتباط میان نقش عوامل ژئوپلیتیک در کاهش یا افزایش امنیت مرزی پرداخته است، از طریق فن دلفی و حجم نمونه (35) نفر از کارشناسان، خبرگان، اساتید دانشگاه و متخصصین حوزه نظامی کشور انجام گرفته است که در زمینه مهم‌ترین عوامل امنیت مرزی، عوامل طبیعی به نسبت عوامل انسانی و سیاسی از درصد بالاتری نسبت به سایر عوامل برخوردار هستند. در این میان گویه‌های بالا بودن هزینه خدمات در شهر گنبدکاووس، اختلاف سطح توسعه در استان گلستان و شهر گنبدکاووس و اشتراکات قومی-مذهبی مرزنشینان ایران و ترکمنستان از جمله مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده امنیت مرزهای شرقی محسوب می‌شوند. در عین حال، عواملی نظیر قاچاق کالا، ضعف بنیان‌های اقتصادی و حضور و مداخله قدرت‌های فرا منطقه‌ای در شهر گنبدکاووس نقشی در کاهش امنیت مرزی نداشته‌اند. در زمینه‌های دیگر که به ارزیابی ارتباط میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل امنیت مرزی پرداخته شد، در زمینه ارتباط میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل سیاسی امنیت مرزی (عوامل امنیتی)، در زمینه عوامل ژئوپلیتیک و عوامل طبیعی امنیت مرزی (عوامل طبیعی، امنیتی و سیاسی) و در نهایت در زمینه رابطه میان عوامل ژئوپلیتیک و عوامل انسانی امنیت مرزی (عوامل طبیعی، سیاسی و امنیتی) با یکدیگر دارای رابطه متوسط رو به قوی بوده‌اند و مابقی عوامل نیز از روابط ضعیف یا روابط ناچیز میان متغیرهای عوامل ژئوپلیتیک برخوردار بودند.

پیشنهادها

بر اساس یافته‌های این پژوهش، برای بهبود وضعیت امنیت مرزی و بهبود وضعیت ژئوپلیتیکی شهر گنبدکاووس پیشنهادهای زیر مطرح می‌شود:

- محرومیت‌زدایی و توسعه منطقه با اقدام‌های اقتصادی از سوی دولت؛
- توجه نهادهای سیاسی و امنیتی برای از بین بردن شایعات ناامنی در این گونه از شهرها؛
- توجه نهادهای سیاسی و امنیتی به ایجاد جو صمیمانه بین شهروندان برای جلوگیری از آشوب‌ها، اغتشاشات و جدال‌های مذهبی با توجه به برتری اکثریت سنی؛
- همکاری و هماهنگی بین تمام ارگان‌هایی تأثیرگذار در تدابیر امنیت ملی یا اجتماعی؛
- کاهش بیکاری و افزایش اشتغال‌زایی و حمایت از تولیدات فرهنگی بومی؛
- توجه به بحث گردشگری در شهر گنبد به دلیل دارا بودن جاذبه‌های طبیعی و تاریخی و توانایی تبدیل شدن به یکی از قطب‌های توریستی کشور؛
- بهسازی و ساماندهی راه‌های دسترسی؛
- مبارزه با زمینه‌های بروز ناهنجاری، ناسازگاری اجتماعی، خشونت سیاسی و خشونت شهری از طریق تهیه طرح راهبردی توسعه نظم و امنیت کشور با رویکرد جامعه‌محوری.

منابع

- احمدی، سیدعباس؛ زارعی، بهادر؛ رنجبر، محمدصادق (1395). تحلیل جغرافیایی امنیت در نواحی مرزی (مورد مطالعه: بندرعباس). سیاست دفاعی، سال (24)، شماره (95).
- بالاجه، فرزانه؛ درویشی، یوسف؛ خداداد، مهدی (1396). بررسی عوامل مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی گردشگران در شهرهای مرزی (مورد مطالعه: شهر جلفا). پژوهش‌های نوین علوم جغرافیایی، معماری و شهرسازی، سال (1)، شماره (7).
- پولادی، حسن؛ کشاورزبان، محمدمهدی؛ خان محمدی، هادی؛ اصلی پور، حسین (1395). الگوسازی عوامل تأمین‌کننده امنیت پایدار مرزی، مورد مطالعه: مرزهای شرقی ایران. مطالعات راهبردی بسیج، شماره (72).
- حافظنیا، محمدرضا (1384). قومیت و سازمان‌دهی سیاسی فضا. فصلنامه ژئوپلیتیک، شماره (2).
- دهخدا، علی‌اکبر (1377). لغت‌نامه، جلد (95). تهران: دانشگاه تهران.
- زارعی، بهادر (1391). بنیادهای نظری جغرافیای سیاسی با تأکید بر اسلام و ایران. تهران: دانشگاه تهران.
- سابقی‌نژاد، رحیم (1396). آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری مرزی جمهوری اسلامی ایران و پاکستان، مورد مطالعه: مرز میرجاوه، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشکده علوم انسانی، گروه جغرافیای سیاسی. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- شریفیان بارفروش، شفیق (1393). شاکله بوم شهر در اقلیم معتدل و مرطوب ایران، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، گروه جغرافیای طبیعی، دانشکده علوم انسانی. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- شعبانی‌اصل، محمدرضا؛ پاشایی هولاسو، امین (1396). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر امنیت داخلی با استفاده از روش تصمیم‌گیری چندمعیاره (MCDM). جغرافیا و آمایش شهری، سال (7)، شماره (23).
- شهبازنژاد، رضا (1395). تأثیر متقابل اقتصاد و امنیت بر مرزهای شرقی با تأکید بر مرزهای سیستان و بلوچستان، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشکده علوم انسانی، گروه جغرافیای سیاسی. تهران: دانشگاه خوارزمی.
- شهرآرام، مجید (1397). تحولات جمعیتی شهرهای مرزی شرق ایران با تأکید بر امنیت ملی طی سال‌های 1380، 1385 و 1390 (مورد مطالعه شهرهای مرزی استان خراسان جنوبی)، پایان‌نامه

- کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، گروه جغرافیای سیاسی. تهران: دانشگاه اسلامی واحد تهران مرکزی.
- عموزاد خلیلی، سجاد (1395). قوم ترکمن و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی. مازندران: دانشگاه مازندران.
- کاظمی، رضا (1395). بررسی تأثیر مدیریت اقوام بر امنیت مرزهای کشور (مورد مطالعه اقوام ترکمن شهرستان‌های گنبد و بندر ترکمن). فصلنامه علوم و فنون مرزی، دوره (5)، شماره (19).
- کیانی، کیانوش (1395). موجود بر آدرس اینترنتی: <https://golvani.ir/8/1395>.
- مازندرانی، وحیده؛ یاسنت لویی، رابینو (1383). مازندران و استرآباد. ساری: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- مرکز آمار ایران (1395). نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان گلستان در سال (1395).
- مصطفایی قوتانلو، جعفر (1391). بررسی چالش‌های مؤثر در مدیریت مرزهای ایران و ترکیه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیای سیاسی. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- میزر، لاورنس اس؛ گامست، گلن؛ گارینو، ا. جی. (1391). پژوهش چند متغیری کاربردی (طرح و تفسیر)، ترجمه حسن پاشا شریفی و همکاران. تهران: انتشارات رشد.
- نظریان، علیرضا (1398). تأثیر ثبات هژمونیک جمهوری اسلامی ایران بر امنیت مرزهای شرقی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، گروه علوم سیاسی. سمنان: دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود.
- وثیق، جابر (1388). روابط فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکمنستان «فرصت‌ها و چالش‌ها»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم سیاسی. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- الیاسی، مجید (1388). بررسی عوامل مؤثر بر تضاد قومی در شهر گنبدکاووس (ترک، ترکمن، فارس و بلوچ)، پایان‌نامه کارشناسی، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم سیاسی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- Nazareth, J. (2011), http://upload.wikimedia.org/wikipedia/az/3/37/Iran_tribes_100.

پښتو ښکته ځاڼه علوم انساني و مطالعات فرهنگي
پرتال جامع علوم انساني